

«Το νησί των χαμένων δέντρων» της Ελίφ Σαφάκ (κριτική) – Για τις πληγές του παρελθόντος και τη διαιώνισή τους στις επόμενες γενιές

Για το μυθιστόρημα της Ελίφ Σαφάκ [Elif Şafak] «Το νησί των χαμένων δέντρων» (μτφρ. Άννα Παπασταύρου, εκδ. Ψυχογιός).

Γράφει η **Χριστίνα Μουκούλη**

«Το παρελθόν είναι ένας σκοτεινός, παραμορφωτικός καθρέφτης. Το κοιτάζεις και το μόνο που βλέπεις είναι ο δικός σου πόνος». Γι' αυτό και καμία αφήγηση δεν είναι αντικειμενική.

Η Άντα μένει στο Λονδίνο μαζί με τον πατέρα της. Βοτανολόγος ο Κώστας Καζαντζάκης, λατρεύει τη φύση και ό,τι την απαρτίζει. Έχει αδυναμία στα δέντρα, και ειδικά σε ένα: στη συκιά που έχει φέρει και μεταφυτεύσει από την πατρίδα του την Κύπρο. Η δεκαεξάχρονη Άντα περνά μια δύσκολη φάση, καθώς έναν χρόνο πριν έχασε τη μητέρα της, και δεν μπορεί να διαχειριστεί τον πόνο και τη θλίψη που της φέρνει η απώλεια αυτή. Εκείνο όμως που τη δυσκολεύει επιπλέον είναι ότι δεν γνωρίζει κανέναν συγγενή της και ο πατέρας της αποφεύγει να της μιλάει για το παρελθόν.

Η εξορία και ο επαναπατρισμός

Ο Κώστας γεννήθηκε και μεγάλωσε στο νησί της Κύπρου, την εποχή που Έλληνες και Τούρκοι ζούσαν αγαπημένοι, καθώς δεν είχαν τίποτα να μοιράσουν. Μιλούσε ο κάθε λαός τη δική του γλώσσα, είχε τη δική του θρησκεία, αλλά ζούσαν ειρηνικά. Όταν γνώρισε κι ερωτεύτηκε τη Ντέφνε, κράτησαν μυστική τη σχέση τους, αφού εκείνη ήταν Τουρκάλα. Ήταν ευτυχισμένοι.

Μετά ήρθε η ανατροπή του Μακάριου, η εισβολή των Τούρκων και η διχοτόμηση του νησιού, και η σχέση μεταξύ των δύο νέων ήταν αδύνατον να συνεχιστεί. Εκείνος φυγαδεύτηκε στην Αγγλία μετά τη

δολοφονία του αδερφού του. Εκείνη έμεινε πίσω και αρνήθηκε οποιαδήποτε επικοινωνία μαζί του.

Η σχέση τους αναθερμάνθηκε, μετακόμισαν μαζί στην Αγγλία και απέκτησαν την Άντα, στην οποία αποφάσισαν να μην μιλήσουν καθόλου για το παρελθόν, θέλοντας να την προφυλάξουν από το βάρος της κληρονομιάς που κουβαλούσαν οι ίδιοι στους ώμους τους. Μπορεί όμως κάποιος να ζήσει χωρίς να γνωρίζει το παρελθόν του;

Στο μεταξύ, οι σκοτωμοί πλήθαιναν, οι εθνικιστικές οργανώσεις πραγματοποιούσαν συνεχώς τρομοκρατικές επιθέσεις, η βία και οι βανδαλισμοί ήταν σε ημερήσια διάταξη. Ο στρατός των Ηνωμένων Εθνών εγκαταστάθηκε στο νησί για να αποτρέπει την πιθανότητα να σκοτώνουν οι Κύπριοι ο ένας τον άλλον. Οι νεκροί ήταν πολλοί. Και Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι και ξένοι στρατιώτες. Οι περισσότεροι δεν βρέθηκαν ποτέ. Αγνοούμενοι.

Ο Κώστας συνάντησε ξανά την Ντέφνε όταν επέστρεψε στην Κύπρο, είκοσι πέντε χρόνια αργότερα. Εκείνος καταξιωμένος βοτανολόγος, κι εκείνη αρχαιολόγος που ασχολούνταν με την αναζήτηση και ταυτοποίηση των νεκρών του εμφυλίου. Η σχέση τους αναθερμάνθηκε, μετακόμισαν μαζί στην Αγγλία και απέκτησαν την Άντα, στην οποία αποφάσισαν να μην μιλήσουν καθόλου για το παρελθόν, θέλοντας να την προφυλάξουν από το βάρος της κληρονομιάς που κουβαλούσαν οι ίδιοι στους ώμους τους. Μπορεί όμως κάποιος να ζήσει χωρίς να γνωρίζει το παρελθόν του;

Η συκιά κατέχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο

Η αφήγηση γίνεται τότε στο τρίτο και τότε στο πρώτο πρόσωπο. Ο τριτοπρόσωπος αφηγητής παραδίδει συχνά τη σκυτάλη της αφήγησης -ναι, στη λογοτεχνία όλα μπορεί να συμβούν- σε μια συκιά. Δεν είναι όμως μια οποιαδήποτε συκιά. Είναι η συκιά της ταβέρνας όπου πήγαιναν κρυφά η Ντέφνε με τον Κώστα, τον πρώτο καιρό της γνωριμίας τους. Είναι η συκιά που, λόγω ηλικίας, έχουν δει πολλά τα μάτια της. Είναι η συκιά, κλωνάρι της οποίας πήρε ο Κώστας μαζί του στο Λονδίνο, το φύτεψε και κατάφερε να το αναστήσει. Είναι η συκιά που..., όμως αυτή την ομολογουμένως

ενδιαφέρουσα και πρωτότυπη πληροφορία, αφήνουμε τον αναγνώστη να την ανακαλύψει.

Η συκιά αυτή λοιπόν, δίνει τις περισσότερες πληροφορίες για το τι έγινε τότε, γιατί είναι η μόνη που έχει τη δύναμη να το κάνει. Οι άνθρωποι αποφεύγουν να μιλούν για το παρελθόν, δεν αντέχουν να ξαναζούν κάθε φορά τον πόνο, δεν χωράει στο μυαλό τους αυτή η εξέλιξη των πραγμάτων. Οι απώλειες είναι πολλές για κάθε πλευρά, το ίδιο και οι ευθύνες. Και η εχθρότητα που αναπτύσσεται ανάμεσα στους δύο λαούς, τεράστια. Όπως τεράστια είναι και η καταστροφή του περιβάλλοντος στις καμένες από τις επιθέσεις εκτάσεις.

Οι δύο νέοι βάζουν την αγάπη πάνω από το μίσος και τις εθνικοθησκευτικές διαφορές, όμως αυτό δεν ισχύει για όλους.

Η συκιά, πέρα από την αφήγηση των γεγονότων, αναλαμβάνει κι έναν επιπλέον ρόλο: να εξηγήσει το πώς λειτουργούν τα πράγματα στη φύση. Μιλά για τη ζωή των μυρμηγκιών και των τρωκτικών, για τα ταξίδια των πουλιών και των πεταλούδων, για τη συμπεριφορά των δέντρων και τις αντιδράσεις τους σε ακραίες συνθήκες, για τους τρόπους με τους οποίους προφυλάσσονται από τους εχθρούς τους. Τονίζει ότι όλα τα πλάσματα, ακόμα κι αν δεν έχουν εγκέφαλο, έχουν νοημοσύνη, αντιλαμβάνονται τους κινδύνους που τα απειλούν και αντιδρούν με όποιον τρόπο μπορούν. Ότι όλα τα πλάσματα μπορούν να εκφράζονται. Κι ότι τα μεγαλύτερα βάσανα των δέντρων και της φύσης γενικότερα, προέρχονται από το ανθρώπινο είδος.

Η συγγραφέας πραγματοποίησε ενδελεχή έρευνα για να γράψει το βιβλίο της, τόσο όσον αφορά στα ζώα και στα φυτά, αλλά, κυρίως, όσον αφορά στην ιστορία αυτού του πανέμορφου αλλά και μαρτυρικού νησιού. Δύσκολο θέμα. Η Σαφάκ συνδυάζει στοιχεία από την ιστορία και την παράδοση της περιοχής, τα οποία φέρνει με πολύ όμορφο τρόπο στο τώρα. Έθιμα της Κύπρου, δοξασίες, δεισιδαιμονίες, προλήψεις, συνήθειες, περιγράφονται γλαφυρά, μαζί με αναφορές στο φυσικό περιβάλλον του νησιού, στις ομορφιές και στον πλούτο του. Χρώματα, αρώματα και γεύσεις, μας κάνουν κοινωνούς μιας ιδιαίτερης ατμόσφαιρας, μιας ατμόσφαιρας που χάθηκε ανεπιστρεπτί, όπως και οι χιλιάδες ανθρώπινες ζωές.

Η αμεσότητα της αφήγησης δίνει στον αναγνώστη την εντύπωση ότι η συγγραφέας έχει ζήσει η ίδια όλα αυτά που περιγράφονται στο βιβλίο, αφού μπορεί και τα αποτυπώνει με τέτοιον τρόπο. Πολύ πλούσιος λόγος σε μεταφορές και επίθετα, τα οποία ναι μεν φορτώνουν κάποιες φορές υπερβολικά το κείμενο, όμως το κάνουν να ξεχειλίζει από εικόνες της ζωής του τότε και του τώρα.

Ένα βιβλίο για την αγάπη και τη συνύπαρξη, για τον πόνο και την απώλεια, για την αξία και τον ρόλο της φύσης, αλλά κυρίως, για τις πληγές του παρελθόντος και τη διαιώνισή τους στις επόμενες γενιές.

Θα καταφέρει η κόρη του Κώστα και της Ντέφνε να αποκαταστήσει τις σχέσεις της με τους συγγενείς της; Θα μπορέσει η μικρή ηρωίδα να επουλώσει τα τραύματα των προγόνων της, να δεθεί με κάποιους ανθρώπους και να λειτουργήσει όπως η φύση, η οποία στον θάνατο, μεταμορφώνει τα πράγματα που τελειώνουν αιφνίδια, σε χιλιάδες νέα ξεκινήματα;